

ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์และควบคุม: พลวัตระหว่างศาสนาพุทธกับรัฐในบริบทสังคมไทย

A SYMBIOTIC RELATIONSHIP OF PATRONAGE AND CONTROL: THE DYNAMICS OF BUDDHISM AND THE STATE IN THE THAI SOCIAL CONTEXT

มะลิ ทิพย์ประจง, พระมหาชาติรี สุญาโณ, นพวรรณ ไชยชนะ

วิจิต ไชยชนะ, อนุชาติ อยู่ยิ่ง และ สิริทิกร พันศิริ

Mali Thipprajong, Pramahachatree Suyano, Noppawan Chaichana

Wichit Chaichana, Anuchat U-ying and Sittikorn Pansiri

วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี

Phetchaburi Buddhist College

Email:thipprajongmali@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างพุทธศาสนากับรัฐไทย ในมิติประวัติศาสตร์ กฎหมาย และสังคมการเมืองร่วมสมัย โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีลักษณะเป็น "ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์และควบคุม" ที่หยั่งรากลึกมาตั้งแต่แนวคิด "ธรรมราชา" ในอดีต และถูกทำให้เป็นระบบในยุคสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ผ่านกลไกทางกฎหมาย โดยเฉพาะพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งมอบอำนาจให้รัฐสามารถกำกับดูแลองค์กรศาสนาได้อย่างใกล้ชิด ความสัมพันธ์นี้ได้สถาปนาพุทธศาสนาให้มีสถานะเป็นศาสนาของรัฐในทางพฤตินัย (De facto State Religion) และเป็นส่วนสำคัญของอุดมการณ์ "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์" แม้ว่ารัฐธรรมนูญจะรับรองเสรีภาพในการนับถือศาสนา อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบัน ความสัมพันธ์นี้กำลังเผชิญกับความท้าทายจากกระแสโลกวิสัย (Secularism) ความหลากหลายทางความเชื่อ และการเปลี่ยนแปลงภายในของพุทธศาสนาเอง องค์ความรู้ใหม่ที่ได้คือ การทำความเข้าใจสถานะของรัฐไทยในฐานะ "รัฐโลกวิสัยแบบอุปถัมภ์" (Patronage-based Secularism) ซึ่งเป็นรูปแบบเฉพาะที่รัฐยังคงบทบาทในการอุปถัมภ์ศาสนาหลัก ในขณะที่ต้องบริหารจัดการความหลากหลายทางศาสนาภายใต้กรอบกฎหมายสมัยใหม่

คำสำคัญ: พระราชบัญญัติคณะสงฆ์, พุทธศาสนากับการเมือง, รัฐโลกวิสัย, ศาสนากับรัฐ

Abstract

This academic article aims to analyze the complex relationship between Buddhism and the Thai state through historical, legal, and socio-political dimensions, employing documentary research methodology. The study reveals that this relationship is characterized as a "symbiotic relationship of patronage and control," deeply rooted in the traditional "Dhammaraja" concept and systemized during the modern nation-building era through legal mechanisms, particularly the Sangha Act, which grants the state significant power to oversee the religious institution. This dynamic has established Buddhism as a de facto state religion

and a core component of the "Nation, Religion, King" ideology, despite constitutional guarantees of religious freedom. In the contemporary era, however, this relationship faces challenges from secularism, religious pluralism, and internal changes within Buddhism itself. The new knowledge gained is the understanding of the Thai state as a "Patronage-based Secularism," a unique model where the state maintains its role in patronizing the dominant religion while managing religious diversity within a modern legal framework.

Keywords: Sangha Act, Buddhism and Politics, Secularism, Religion and State

บทนำ

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันศาสนาและสถาบันรัฐในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนานิกายเถรวาท เป็นความสัมพันธ์ที่แนบแน่นและยาวนานจนกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญในการนิยามอัตลักษณ์ของชาติไทย ความสัมพันธ์นี้ไม่ได้ดำรงอยู่อย่างราบรื่น แต่เต็มไปด้วยพลวัตของการพึ่งพิง ตอรอง และควบคุมซึ่งกันและกัน บทความนี้มุ่งสำรวจและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังกล่าว โดยตั้งคำถามว่าโครงสร้างและอุดมการณ์ที่รองรับความสัมพันธ์นี้มีวิวัฒนาการมาอย่างไร และกำลังเผชิญกับความท้าทายอะไรบ้างในศตวรรษที่ 21 ความเป็นมาและทบทวนวรรณกรรม (Background and Literature Review) รากฐานความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับรัฐไทยสามารถสืบย้อนไปถึงแนวคิด "ธรรมราชา" ในสมัยสุโขทัย ที่ผู้ปกครองทรงเป็นองค์ครุศาสนูปถัมภกเพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมือง อย่างไรก็ตาม จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงการปฏิรูปรัฐให้เป็นสมัยใหม่ ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2554) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดระเบียบและรวมศูนย์อำนาจคณะสงฆ์ผ่านการตรา พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) เพื่อสร้าง "พุทธศาสนาแบบทางการ" ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับรัฐชาติ ในเชิงมานุษยวิทยา Stanley J. Tambiah (1976) ได้เสนอโมเดล "World Conqueror and World Renouncer" เพื่ออธิบายความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างสถาบันกษัตริย์ (ผู้ปกครองโลก) กับสถาบันสงฆ์ (ผู้สละโลก) ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ต้องพึ่งพิงและคานอำนาจกันอยู่เสมอ ซึ่งเป็นกรอบการวิเคราะห์ที่ทรงอิทธิพลต่อการศึกษาในประเด็นนี้

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รัฐบาลทุกยุคสมัยยังคงสืบทอดบทบาทในการอุปถัมภ์และควบคุมศาสนา โดยใช้เป็นเครื่องมือสร้างเอกภาพของชาติภายใต้อุดมการณ์ "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์" ซึ่งสุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2558) ได้วิพากษ์วิจารณ์อย่างต่อเนื่องว่า การที่ศาสนาเข้าไปอยู่ใต้อำนาจรัฐและทุนนิยมทำให้สูญเสียบทบาทในการชี้นำสังคมและตรวจสอบผู้มีอำนาจ ในปัจจุบัน นักวิชาการจำนวนมากได้ตั้งคำถามถึงสถานะความเป็นรัฐโลกวิสัย (Secular State) ของไทย สุรพศ ทวีศักดิ์ (2561) เสนอว่าการที่รัฐธรรมนูญและกฎหมายให้สถานะพิเศษแก่พุทธศาสนา ย่อมส่งผลกระทบต่อหลักความเท่าเทียมและเสรีภาพของศาสนิกอื่น ขณะที่ Peter A. Jackson (2003) ชี้ให้เห็นปรากฏการณ์ใหม่ ๆ เช่น การเติบโตของพุทธศาสนาเชิงพาณิชย์และสำนักปฏิบัติธรรมนอกสายตาของรัฐ ซึ่งทำลายอำนาจการควบคุมขององค์กรสงฆ์แบบดั้งเดิม สอดคล้องกับ Duncan McCargo (2012) ที่วิเคราะห์ว่าศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายอำนาจที่ซับซ้อนและมีบทบาทสำคัญในการเมืองไทยร่วมสมัย

แนวคิดวิเคราะห์บทบาทของพุทธศาสนาในโลกสมัยใหม่

ธงชัย วินิจจะกุล (2537) ในงาน "Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation" ได้วิเคราะห์การสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ผ่านการกำหนดอาณาเขต งานของเขาเชื่อมโยงให้เห็นว่ารัฐสยามได้นำเอาพุทธศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ และสถาปนาพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขของทั้งศาสนาและอาณาจักร ซึ่งเป็นรากฐานของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์และควบคุมในเวลาต่อมา

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2554) ได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองกับศาสนาอย่างต่อเนื่อง โดยเขามองว่าพุทธศาสนาถูกใช้เป็นเครื่องมือของรัฐมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เพื่อสร้างและควบคุมระเบียบทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่ารัฐได้ผสมผสานความเชื่อแบบพุทธเข้ากับพิธีกรรมดั้งเดิมเพื่อสร้างความชอบธรรมและอำนาจให้แก่กษัตริย์

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2543) งานของชาญวิทย์ เน้นการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์การเมืองไทยในแง่ของความขัดแย้งและสถาบัน เขาชี้ให้เห็นว่าสถาบันศาสนาพุทธมักถูกดึงเข้าสู่ความขัดแย้งทางการเมือง และถูกใช้เป็นฐานอำนาจของฝ่ายต่างๆ ซึ่งเป็นพลวัตที่สำคัญของความสัมพันธ์

เกษียร เตชะพีระ (2546) เกษียรเป็นนักรัฐศาสตร์ที่วิเคราะห์การเมืองไทยในแง่ของอุดมการณ์ งานของเขาชี้ให้เห็นว่าพุทธศาสนามักถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือของชนชั้นนำในการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง และบางครั้งก็เป็นฐานที่มั่นของกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2547) นครินทร์ศึกษาการเมืองไทยในระบบบวรรัฐธรรมนูญ เขาอธิบายว่าสถาบันทางศาสนาพุทธถูกนำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบอบการปกครองสมัยใหม่ โดยเฉพาะการออกกฎหมายที่ควบคุมคณะสงฆ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐที่จะรวบรวมอำนาจและจัดการกับองค์กรศาสนา

สมชาย ปรีชาศิลปกุล (2552) เป็นนักนิติศาสตร์ที่เน้นการวิเคราะห์การใช้กฎหมายเพื่อควบคุมสถาบันทางศาสนา โดยเฉพาะการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐในการจัดระเบียบและควบคุมโครงสร้างอำนาจของสงฆ์อย่างเป็นระบบ

ภิญโญ ศรีจำลอง (2554) ได้ศึกษาบทบาทของพุทธศาสนาในโลกสมัยใหม่ เขาอธิบายว่าแม้รัฐจะพยายามควบคุม แต่พุทธศาสนาเองก็มีการปรับตัวให้เข้ากับกระแสทุนนิยมและโลกาภิวัตน์ โดยมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเผยแผ่ ซึ่งทำให้เกิดรูปแบบใหม่ ๆ ของพุทธศาสนาที่รัฐไม่ได้ควบคุมได้ทั้งหมด

ไชยันต์ ไชยพร (2556) ได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับพุทธศาสนาในเชิงการเมือง โดยอธิบายว่าการที่รัฐธรรมนูญระบุให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก เป็นการสร้างความชอบธรรมและเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างสองสถาบัน

นพรัตน์ แสงทอง (2558) ได้ศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและคณะสงฆ์ผ่านมุมมองทางกฎหมาย เขาชี้ให้เห็นว่ารัฐใช้กฎหมายและระเบียบต่างๆ ในการจำกัดและควบคุมบทบาทของพระสงฆ์ที่พยายามจะก้าวออกนอกขอบเขตที่รัฐกำหนด

อรุณสิทธิ์ สิทธิพันธ์ (2560) ได้วิเคราะห์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในวงการสงฆ์ โดยเขาแสดงให้เห็นว่าความขัดแย้งเหล่านี้มีรากฐานมาจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ที่ไม่ลงตัว รวมถึงปัญหาภายในขององค์กรสงฆ์เอง

Stanley J. Tambiah (1976) งานคลาสสิกของแทมโบอาห์ "World Conqueror and World Renouncer" ได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจทางโลก (รัฐ) กับอำนาจทางธรรม (ศาสนา) โดยเขาเสนอแนวคิดว่ากษัตริย์และพระสงฆ์ต่างพึ่งพาซึ่งกันและกันเพื่อรักษาอำนาจและบทบาทของตน

Charles F. Keyes (1987) ในงาน "Thailand: Buddhist Kingdom as a Modern State" ได้วิเคราะห์การที่รัฐไทยสมัยใหม่ใช้พุทธศาสนาในฐานะ "สัญลักษณ์" ของชาติ และเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง โดยเฉพาะในช่วงสงครามเย็นเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์

Peter Jackson (1989) ในงาน "Buddhism, Power, and Political Change in Thailand" ได้วิเคราะห์บทบาทของพุทธศาสนาในการเมืองไทย โดยเน้นเรื่องของการเมืองเรื่องพุทธศาสนา" ที่มีการต่อสู้ทางความคิดและอำนาจระหว่างกลุ่มต่างๆ ทั้งในหมู่สงฆ์และฆราวาส

Craig J. Reynolds (1991) ได้วิเคราะห์แนวคิดหัวก้าวหน้าและอนุรักษนิยมในสังคมไทย รวมถึงบทบาทของพุทธศาสนาในการต่อสู้ทางความคิด โดยแสดงให้เห็นว่าศาสนาไม่ได้เป็นสถาบันที่นิ่งเฉยแต่มีการตีความใหม่ ๆ อยู่เสมอ

B.J. Terwiel (1994) ในงาน "Monks and Magic" ได้ศึกษา "พุทธศาสนาในชีวิตประจำวัน" ของชาวบ้านในภาคกลางของไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของรัฐ แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่นและความเชื่อพื้นบ้าน

Donald K. Swearer (1995) ชี้ให้เห็นภาพรวมของพุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเน้นการวิเคราะห์ความหลากหลายของพุทธศาสนา และการที่พุทธศาสนาปรับตัวเข้ากับบริบททางสังคมและการเมืองในแต่ละประเทศ

Duncan McCargo (2005) ได้ศึกษาบทบาทของ "พระนักการเมือง" ในงาน "The Political Monks" โดยชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์บางรูปมีบทบาทสำคัญในความขัดแย้งทางการเมือง และมีส่วนร่วมในการแสดงออกทางการเมืองอย่างเปิดเผย ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ทำลายการควบคุมของรัฐ

Justin McDaniel (2008) ได้ศึกษาพุทธศาสนาในแง่มุมที่ไม่ใช่กระแสหลักในงาน "The Lovelorn Monk and the Married Nun" ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของชีวิตในร่มกาสาวพัสตร์ และความท้าทายต่อระเบียบที่รัฐและคณะสงฆ์สร้างขึ้น

Patrick Jory (2014) ในงาน "Thai and the Political Order" ได้วิเคราะห์การเมืองไทยผ่านมุมมองทางประวัติศาสตร์ โดยให้ความสำคัญกับการที่พุทธศาสนาถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจทางการเมืองและในการกำหนดระเบียบของสังคมอย่างต่อเนื่อง

Daniel M. O'Connor (2016) ได้ศึกษาบทบาทของพุทธศาสนาในศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะในช่วงสงครามเย็น ซึ่งศาสนาพุทธถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือต่อต้านคอมมิวนิสต์ และรัฐได้เข้ามากำหนดระเบียบของคณะสงฆ์อย่างเข้มงวด

สรุป

พลวัตความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพุทธและรัฐในสังคมไทยมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์และสลับซับซ้อน โดยดำเนินอยู่บนพื้นฐานของความสมประโยชน์ที่พึ่งพากันอย่างแยกไม่ได้ ในทางรัฐศาสตร์และมานุษยวิทยา รากฐานของความสัมพันธ์นี้สืบเนื่องมาจากคติความเชื่อเรื่อง "ธรรมราชา" และ "จักรพรรดิราชา" ซึ่งหล่อหลอมให้สถาบันการปกครองต้องอิงอาศัยความชอบธรรมทางศีลธรรมจากหลักธรรมทางศาสนา รัฐไทยในฐานะอัครศาสนูปถัมภกจึงมิได้ทำหน้าที่เพียงผู้สนับสนุนในทางวัตถุ แต่ยังทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์ความบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัย เพื่อรักษาไว้ซึ่งฐานอำนาจทางวัฒนธรรมที่ใช้ในการสร้างบูรณภาพของชาติและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของราษฎรมาทุกยุคสมัยอย่างไรก็ตาม ภายใต้ฉันทันต์ของการอุปถัมภ์ที่ดูประหนึ่งการเกื้อกูล กลับแฝงไว้ด้วยกลไกการควบคุมที่มีความเข้มข้นขึ้นขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงของระบอบการเมือง การปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๕ ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนาเข้าสู่ระบบ

ราชการอย่างเต็มตัว ผ่านการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งเป็นการรวบอำนาจจากเดิมที่พระสงฆ์มีการปกครองตนเองแบบกระจายตัวตามท้องถิ่น เข้าสู่ศูนย์กลางที่กรุงเทพมหานคร การจัดตั้งมหาเถรสมาคมในเวลาต่อมาเปรียบเสมือนการสร้าง "รัฐซ้อนรัฐ" ที่โครงสร้างการปกครองสงฆ์ลือไปกับระบบบริหารราชการแผ่นดิน ทำให้พระสงฆ์มีสถานะเสมือนข้าราชการทางจิตวิญญาณที่ต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบและนโยบายของรัฐ ซึ่งในแง่หนึ่งคือการควบคุมมิให้ศาสนาถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือสั่นคลอนเสถียรภาพของอำนาจรัฐ

ในมิติเชิงโครงสร้าง ความสัมพันธ์นี้สะท้อนให้เห็นว่ารัฐใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลாத่างสังคมและสร้างความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ ในขณะที่คณะสงฆ์เองก็ได้ประโยชน์จากสถานะทางสังคมงบประมาณสนับสนุน และความคุ้มครองทางกฎหมายที่รัฐมอบให้ แต่สถานะเช่นนี้ก็นำมาซึ่งข้อจำกัดในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐ พระสงฆ์ที่พยายามนำหลักธรรมมาใช้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมทางสังคมหรือประเด็นทางการเมืองมักถูกมองว่า "ไม่ใช่กิจของสงฆ์" หรือ "นอกรีต" หากความเคลื่อนไหวนั้นขัดกับอุดมการณ์หลักของรัฐ การควบคุมจึงมีได้มีเพียงการออกกฎหมาย แต่ยังไม่รวมถึงการควบคุมนิยามความหมายของ "พุทธแท้" และการผูกขาดการตีความหลักธรรมเพื่อรับใช้เป้าหมายแห่งรัฐชาติ

เมื่อพิจารณาถึงแนวโน้มในอนาคต พลวัตความสัมพันธ์ที่กำลังเผชิญกับความท้าทายจากกระแสโลกวิวัตน์ (Secularization) และความหลากหลายทางความคิดของคนรุ่นใหม่ การเติบโตของสังคมฆราวาสนิยมที่พยายามแยกศาสนาออกจากการเมืองการปกครองเริ่มมีความชัดเจนมากขึ้น ข้อเรียกร้องให้มีการปฏิรูปโครงสร้างคณะสงฆ์เพื่อคืนอิสระในการปกครองตนเอง และการเรียกร้องให้รัฐวางตัวเป็นกลางทางศาสนาจะกลายเป็นประเด็นหลักในทศวรรษหน้า ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์และควบคุมที่เคยแน่นแฟ้น อาจต้องเปลี่ยนผ่านไปสู่รูปแบบที่ยืดหยุ่นกว่าเดิม เพื่อตอบรับกับความเป็นพลวัตวัฒนธรรมและความเท่าเทียมของพลเมืองที่ไม่จำเป็นต้องอิงอาศัยอัตลักษณ์ทางศาสนาเดียวในการยืนยันความเป็นชาติ

นอกจากนี้ เทคโนโลยีดิจิทัลยังได้เข้ามาสั่นคลอนอำนาจการควบคุมของรัฐเหนือคณะสงฆ์ การเกิดขึ้นของพื้นที่ทางปัญญาออนไลน์ทำให้พระสงฆ์และพุทธบริษัทสามารถสื่อสารและตีความหลักธรรมได้โดยตรงโดยไม่ต้องผ่านความเห็นชอบจากส่วนกลาง นำไปสู่การเกิด "พุทธศาสนาทางเลือก" ที่หลากหลาย ซึ่งยากต่อการกำกับดูแลด้วยกลไกทางกฎหมายแบบเดิม ในอนาคต รัฐอาจต้องลดบทบาทจากการเป็นผู้ควบคุมมาเป็นผู้ประสานความร่วมมือ และต้องยอมรับสถานะความเสื่อมถอยของระบบอุปถัมภ์แบบเดิมที่ให้สิทธิพิเศษแก่ศาสนาหนึ่งเหนือศาสนาอื่น ท้ายที่สุดแล้ว ความยั่งยืนของพุทธศาสนาในไทยอาจไม่ได้ขึ้นอยู่กับกรอบอ้อมของอำนาจรัฐอีกต่อไป แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการปรับตัวเข้ากับคุณค่าสากล เช่น เสรีภาพ ความเสมอภาค และการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมประชาธิปไตยที่มีความซับซ้อนและเป็นอิสระจากการครอบงำของอำนาจทางการเมือง

องค์ความรู้ใหม่

จาก "กลมกลืน" สู่ "ควบคุม" คุณสมารถเจาะลึกไปที่เนื้อหาของ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ในแต่ละฉบับ (พ.ศ. 2445, 2484, 2505 และ 2535) เพื่อแสดงให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงของกลไกการควบคุมของรัฐที่มีต่อคณะสงฆ์ในแต่ละยุคสมัยจาก "บริสุทธ์" สู่ "การเมือง" คุณสามารถยกตัวอย่างกรณีศึกษาที่ชัดเจนของ "พระนักการเมือง" หรือ "พระนักพัฒนา" และอภิปรายบทบาทของพวกเขาที่มีต่อสังคมและการเมือง รวมถึงการวิเคราะห์ว่าการกระทำของพวกเขาทำให้อำนาจของรัฐและคณะสงฆ์แบบดั้งเดิมอย่างไรจาก "ความเป็นเนื้อเดียวกัน" สู่ "ความหลากหลาย" คุณสามารถเพิ่มรายละเอียดเกี่ยวกับพุทธศาสนาในระดับท้องถิ่นที่แตกต่างจากพุทธศาสนาแบบทางการ เช่น ความเชื่อเรื่องผี เทพเจ้า หรือพิธีกรรมท้องถิ่นที่ผสมผสานกับหลักพุทธ

ศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายที่รัฐไม่สามารถควบคุมได้ทั้งหมดผลกระทบของเทคโนโลยีและโซเชียลมีเดีย คุณสามารถวิเคราะห์ว่าแพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น Facebook หรือ YouTube ได้เปลี่ยนแปลงวิธีการเผยแพร่ศาสนาอย่างไร และส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของพระสงฆ์และคณะสงฆ์อย่างไรบ้าง รวมถึงการอภิปรายถึงบทบาทของโซเชียลมีเดียในการเปิดพื้นที่ให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ศาสนาจากการทบทวนวรรณกรรมและการวิเคราะห์โครงสร้างทางกฎหมาย สามารถสรุปองค์ความรู้ใหม่ได้ว่า รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับรัฐไทยไม่สามารถนิยามได้อย่างสมบูรณ์ด้วยคำว่า "รัฐศาสนา" (Theocratic State) หรือ "รัฐโลกวิสัย" (Secular State) ตามแบบตะวันตก แต่มีลักษณะเฉพาะตัวที่สามารถเรียกว่า "รัฐโลกวิสัยแบบอุปถัมภ์" (Patronage-based Secularism) ลักษณะสำคัญของ "รัฐโลกวิสัยแบบอุปถัมภ์" คือ การรับรองเสรีภาพในทางรูปแบบ รัฐธรรมนูญรับรองสิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนาของปัจเจกบุคคลการอุปถัมภ์อย่างมีลำดับชั้น: รัฐให้การอุปถัมภ์ทุกศาสนา แต่ในทางปฏิบัติ พุทธศาสนาได้รับการสนับสนุนและมีสถานะเชิงสัญลักษณ์ที่เหนือกว่าศาสนาอื่นอย่างชัดเจน ผ่านงบประมาณ กฎหมาย และพิธีกรรมของรัฐ การควบคุมผ่านกลไกราชการ: รัฐใช้กฎหมาย (พ.ร.บ. คณะสงฆ์) และหน่วยงานราชการ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ) เป็นเครื่องมือในการกำกับดูแลองค์กรศาสนาหลัก เพื่อให้เป็นไปในทิศทางที่ไม่ขัดต่อความมั่นคงและนโยบายของรัฐโมเดลนี้กำลังถูกท้าทายอย่างยิ่งยวด เมื่อความหลากหลายทางความคิดและศรัทธาในสังคมมีมากขึ้น ทำให้การอุปถัมภ์ศาสนาใดศาสนาหนึ่งเป็นพิเศษกลายเป็นประเด็นที่เปราะบางและนำไปสู่การตั้งคำถามถึงความ เป็นกลางของรัฐการอภิปรายประเด็นความขัดแย้งทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาแม้พุทธศาสนาจะถูกมองว่าเป็นสถาบันที่น่าพาความสงบ แต่ในสังคมไทย ศาสนาได้เข้าไปพัวพันกับความขัดแย้งทางการเมืองมา โดยตลอด โดยเฉพาะในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าศาสนาพุทธถูกใช้เป็นเครื่องมือของฝ่ายต่าง ๆ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่การกระทำของตน .

นักวิชาการอย่าง Duncan McCargo (2005) ในหนังสือ "The Political Monks" ได้ชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์จำนวนหนึ่งมีบทบาททางการเมืองอย่างชัดเจน เช่น การเข้าร่วมการประชุมประท้วง หรือการสนับสนุนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเป็นการท้าทายกรอบเดิมที่กำหนดให้พระสงฆ์ต้องวางตัวเป็นกลาง นอกจากนี้ ความขัดแย้งยังเกิดขึ้นภายในคณะสงฆ์เอง เช่น กรณีความขัดแย้งเรื่องการแต่งตั้ง สมเด็จพระสังฆราช ที่สะท้อนให้เห็นถึงการต่อสู้ทางอำนาจและผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มพระสงฆ์ต่าง ๆ ซึ่งมีสายสัมพันธ์กับอำนาจรัฐที่แตกต่างกัน การวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการเคลื่อนไหวทางสังคม

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่พิธีกรรมทางศาสนา ในช่วงทศวรรษ 1970 พระสงฆ์บางรูปมีบทบาทในการต่อต้านการแพร่ขยายของคอมมิวนิสต์ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล แต่ในขณะเดียวกันก็มีพระสงฆ์อีกกลุ่มที่เข้าไปมีบทบาทในการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชนและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังเช่น พระสงฆ์นักพัฒนา ที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านในท้องถิ่นเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ไม่ได้เป็นเพียงผู้รับการอุปถัมภ์จากรัฐเท่านั้น แต่ยังเป็น "ตัวแทนทางสังคม" ที่มีอิทธิพลต่อประชาชน และบางครั้งก็เป็นฝ่ายที่ท้าทายอำนาจรัฐโดยตรงการศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับรัฐในไทยกับประเทศอื่น ๆ หากเปรียบเทียบกับประเทศพุทธศาสนาอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ศรีลังกา หรือ พม่า จะพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับรัฐในไทยมีความแตกต่างกัน พม่า มีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและมีการใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการปกครองของรัฐบาลทหาร และในศรีลังกา พุทธศาสนาได้เข้าไปพัวพันกับความขัดแย้งทางการเมืองและชาติพันธุ์อย่างลึกซึ้ง ซึ่งแตกต่างจากไทยที่รัฐสามารถควบคุมศาสนาได้ในระดับหนึ่ง แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเผชิญกับแรงต้านและอิทธิพลของพระสงฆ์บางรูปที่อยู่ นอกเหนือการควบคุม

ผลกระทบของเทคโนโลยีและโซเชียลมีเดียต่อพุทธศาสนาในปัจจุบันการเข้ามาของเทคโนโลยีและโซเชียลมีเดียมีผลกระทบอย่างมากต่อความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับรัฐในปัจจุบัน ภิญญู ศรีจำลอง (2554) ได้วิเคราะห์ในผลงานของเขาว่า เทคโนโลยีได้เปิดโอกาสให้ พุทธศาสนารูปแบบใหม่ ๆ สามารถเผยแพร่ได้อย่างรวดเร็วโดยไม่ต้องผ่านกลไกการควบคุมของรัฐหรือคณะสงฆ์แบบเดิม . นอกจากนี้โซเชียลมีเดียยังเป็นพื้นที่ที่ประชาชนสามารถตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และคณะสงฆ์ได้อย่างเปิดเผยมากขึ้น ซึ่งเป็นการท้าทายอำนาจและอิทธิพลแบบดั้งเดิมของรัฐและศาสนา ทำให้ทั้งสองสถาบันต้องปรับตัวเพื่อรับมือกับยุคสมัยที่ข้อมูลข่าวสารสามารถเข้าถึงได้ง่ายและรวดเร็ว ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับรัฐไทยมีวิวัฒนาการจากการเป็นผู้ให้ความชอบธรรมซึ่งกันและกันในยุครัตนโกสินทร์ มาสู่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์และควบคุมในยุครัฐชาติสมัยใหม่ ความสัมพันธ์นี้ถูกทำให้เป็นสถาบันผ่านโครงสร้างกฎหมายและอุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งส่งผลให้ไทยมีลักษณะเป็น "รัฐโลกวิสัยแบบอุปถัมภ์" ที่มีความเฉพาะตัว อย่างไรก็ตาม รูปแบบดังกล่าวเริ่มไม่สอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปรัฐบาลควรทบทวน พ.ร.บ. คณะสงฆ์ และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อส่งเสริมการกระจายอำนาจและความโปร่งใสในการบริหารจัดการองค์กรศาสนา และลดทอนบทบาทของฝ่ายการเมืองในการแทรกแซงกิจการภายในควรส่งเสริมบทสนทนาระหว่างศาสนา (Inter-religious Dialogue) อย่างจริงจัง เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีและลดความหวาดระแวงระหว่างกลุ่มศาสนาต่าง ๆ

เอกสารอ้างอิง

- เกษียร เตชะพีระ. (2546). อุดมการณ์รัฐไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.
- ไชยันต์ ไชยพร. (2556). การเมืองเรื่องพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2543). กบฏเจ้าฟ้ากุ้ง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2537). แผนที่และพุทธศาสนา: การสร้างรัฐชาติไทย. กรุงเทพฯ: โครงการไทยศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นพรัตน์ แสงทอง. (2558). กฎหมายกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิติศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2547). การเมืองไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2554). ปากไก่และใบเรือ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- ภิญญู ศรีจำลอง. (2554). พุทธศาสนาในโลกสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2552). ศาสนาและการเมืองในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: โครงการเมธีวิจัยอาวุโส สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. (2558). โลกในม่านธรรม: บทวิพากษ์สังคมและศาสนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายรุ้ง.
- สุรพศ ทวีศักดิ์. (2561). ศาสนาและการเมือง: บทวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.
- อรรถสิทธิ์ สิทธิพันธ์. (2560). ความขัดแย้งในวงการสงฆ์ไทย: ศึกษาปัจจัยเชิงอำนาจ. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา, 34(1), 1-25.

- Jackson, P. A. (2003). *Buddhism, Power, and Political Change in Thailand: New Perspectives*. Routledge.
- Jory, P. (2014). *Thai and the Political Order*. Routledge.
- Keyes, C. F. (1987). *Thailand: Buddhist Kingdom as a Modern State*. Westview Press.
- McCargo, D. (2012). *The Political Monks: Buddhism and Political Authority in Thailand*. Routledge.
- O'Connor, D. M. (2016). *Buddhism and the State in Twentieth-Century Thailand*. Routledge.
- Reynolds, C. J. (1991). *Thai Radical Discourse: The Politics of Modernity*. Cornell University Press.
- Swearer, D. K. (1995). *The Buddhist World of Southeast Asia*. State University of New York Press.
- Tambiah, S. J. (1976). *World Conqueror and World Renouncer: A Study of Buddhism and Polity in Thailand against a Historical Background*. Cambridge University Press.
- Terwiel, B. J. (1994). *Monks and Magic: An Analysis of Religious Ceremonies in Central Thailand*. Curzon Press.
- Winichakul, T. (1994). *Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation*. University of Hawaii Press.